

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΣ Θ. ΠΕΤΡΙΟΥ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ

1938

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α. Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ»
42 — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ — 42
ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Δ. ΠΡΕ. Κ.Τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

πὼς προσωποποιῶ τετράποδα καὶ πουλιά».

Στὸ « Τραγούδι τοῦ ἑαυτοῦ μου » γίνεται τὸ κέντρο τοῦ κόσμου. Συγκαλεῖ ὅλα τὰ ὄντα καί, καθὼς παρελαύνουν, τὰ δέχεται καὶ τὰ χρωματίζει ποιητικά: Καὶ ἡ δύναμή του νὰ ὑποκαθίσταται εἶναι καταπληκτική:

« Ἡ ἀγωνία μου, λέει, εἶναι ἀναπόσπαστη ἀπὸ τὴν ψυχὴ μου. Δὲ ρωτιάω τὸν πληγωμένο τί αἰσθάνεται· εἶμαι ὁ ἴδιος πληγωμένος.»

Θ' ἀπαιτοῦσε πολὺ χῶρο καὶ γὰρ συνῶψιζα ἀπλῶς ὅσα γράφτηκαν γιὰ τὴ νέα ἐκδοσις τῶν « Φύλλων τῆς Κλῆσης ». Ὁ Whitman ὁ ἀμερικανός, ὁ Whitman ὁ καλλιτέχνης, ὁ Whitman ὁ στρατιώτης, περνοῦν στὰ ἀρθρα καὶ τίς μελέτες ποὺ δημοσιεύθηκαν. Καλύτερα ὁμως ἀπ' ὅλα ζωγραφίζουσι τὸν Whitman τὰ λόγια τοῦ Οὐίλλισμ Τζαίημς, ποὺ τὸν τάσσει ἀνάμεσα στοὺς προφήτες τῆς θρησκείας. Ἡ ποίησις εἶναι προπαντὸς ἀποκάλυψις, ἔμπνευσις, ἔκστασις καὶ ἐνόρασις. Ὁ Whitman ἦταν μαζί Προφήτης καὶ Βίβλος. Ἡ Βίβλος τῆς ἀπολύτου αἰσιοδοξίας. Κανεὶς καλύτερα ἀπὸ αὐτὸν δὲν ξέρει, μὲ μιὰ λέξη, μ' ἓνα στίχο, νὰ μᾶς ἀνοίγῃ τοὺς εὐρύτερους ὁρίζοντες.

ΧΡ. ΕΜ. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗΣ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Ἀριστοτέλους : « Περὶ ποιητικῆς » (Μετάφρασις ὑπὸ Σίμου Μενάρδου. Εἰσαγωγή, κείμενον καὶ ἐρμηνεία ὑπὸ Ἰ. Συκουτρῆ).

Μὲ τίς θεωρίες τῶν ἀρχαίων γιὰ τὰ διάφορα λογοτεχνικά εἶδη εἶχεν ἀσχοληθῆ καὶ παλαιότερα, προτοῦ ἀκόμη ἀρχίσῃ νὰ ἀσχολῆται μὲ τὴν « Ποιητικὴν » τοῦ Ἀριστοτέλους, σὲ διάφορα εἰδικὰ δημοσιεύματά του, ὁ Ἰωάννης Συκουτρῆς. Γιὰ τὴν ἐπιστολογραφίαν τῶν ἀρχαίων εἶχε γράψῃ ἤδη σὲ γερμανικά περιοδικὰ ἐκτενεῖς ἱστορικές καὶ συστηματικές μελέτες, ὥστε, ὡς πρὸς τὴ μέθοδο τῶν προβλημάτων τῆς « Ποιητικῆς », ἡ πρωτοβουλία τῆς Ἀκαδημίας δὲν τὸν εἶχε βρῆ καθόλου ἀπροετοίμαστο. Ἡ συστηματοποίηση τῆς θεωρίας γιὰ ἓνα λογοτεχνικὸ εἶδος, ἡ ἱστορική της τοποθέτησις, ὁ συσχετισμὸς της μὲ συγκεκριμένα παραδείγματα τοῦ λογοτεχνικοῦ εἶδους, ἡ ἱστορική της ἐξέλιξις, ὁ ἐντοπισμὸς της μέσα στὸ σύνολο τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ θεωρητικοῦ ποὺ ἐμελετοῦσε, ὅλα τοῦ ἦσαν ἤδη γνωστά, ὅπως τὸ δείχνει ἡ ὑποδειγματικὴ του ἐργασία, γιὰ τὴν ἐπιστολογραφίαν τῶν ἀρχαίων, ἡ δημοσιευμένη στὴν Ἐγκυκλοπαιδεία τοῦ Pauly Wissowa — Kroll.

Ἀπροετοίμαστο δὲν τὸν βρῆκε ἐπίσης οὔτε ἡ προβληματικότης τῆς ἀξίας τῶν θεωριῶν τοῦ Ἀριστοτέλους γιὰ τὴν ἐποχὴ μας: Γνωρίζοντας τὴ σύγχρονη λογοτεχνία, τὴν ἑλληνικὴ καὶ τὴν ξένη, ὅσο κανένας ἄλλος Ἕλλην φιλόλογος, καὶ παρακολουθῶντας τὴν ἐξέλιξί της, — ἐξέλιξι καθαρῶς, ὡς πρὸς τὴ μορφή τουλάχιστον, ἀντι-

κλασική, — ἔζησε βαθύτατα τὸ ἐρώτημα, ἂν ἔχουν καὶ τί ἀξίαν ἔχουν γιὰ τὴν ἐποχὴ μας οἱ κλασικοὶ κανόνες καὶ ἡ διδαχὴ τοῦ Ἀριστοτέλους, — γενικώτερα ἢ κλασικὴ τεχνική. Μὲ τὴ μοναδικὴ δύναμι ποὺ εἶχε, νὸ ζῆ τὴν ἱστορίαν σὰν παρόν, τὸ περασμένο σὰν τώρα καὶ τὸ ξένο σὰν κάτι δικό του βαθύτατα, πολὺ γρήγορα ὄχι μοναχὰ σὰν πρόβλημα ἐπιστημονικό, — ἀλλὰ βαθύτερ' ἀκόμη, σὰν πρόβλημα ἠθικό, σὰν πρόβλημα δικό του, ἔθεσε τὸ ἐρώτημα τοῦ τί ἀξίζει ἡ ἀρχαιότης — ἀνάμεσα στ' ἄλλα ὡς λογοτεχνία καὶ ὡς θεωρία τῆς λογοτεχνίας, ὡς αἰσθητική.

Ἔτσι ἐπιστημονικὴ μοναδικὴ πείρα καὶ ἡ συναισθησις τοῦ χρέους τοῦ ὡς κλασσικοῦ φιλολόγου τὸν ἐβοήθησαν μαζί νὰ μᾶς χαρίσῃ τὸ βιβλίον, ποὺ χωρὶς κανένα δισταγμὸ καὶ χωρὶς καμμιά ἐπιφύλαξι, θὰ πρέπη νὰ χαρακτηρισθῆ ἀπερίφραστα ὡς τὸ δεύτερον, μετὰ τὸ « Συμπόσιον », ἀριστοῦργημα τῆς κλασσικῆς φιλολογίας στὴν νέαν Ἑλλάδα, — ἀριστοῦργημα ὁμως μοιραῖο, σταλμένο τώρα σὲ μᾶς ἀπὸ τὴν ἄλλην ὄχθη.

Ἐκτὸς ἀπ' τὴ μετάφρασι, ἡ ὁποία ἀνήκει στὸν Σίμο Μενάρδο, ἡ κριτικὴ ἐκδοσις τοῦ κειμένου, τὰ ἐρμηνευτικὰ σημειώματα καὶ ἡ εἰσαγωγή ἀνήκουν ἐξ ὁλοκλήρου στὸν Ἰωάννη Συκουτρῆ. Μὲ τὴν μελέτη τῆς « Ποιητικῆς » ὁ Σίμος Μενάρδος εἶχεν ἀρχίσει ν' ἀσχολῆται ἀπὸ πολλὰ χρόνια πρὶν, ἀλλὰ τὴν ἐρμηνευτικὴν ἐκδοσιν, ποὺ ἐτοίμαζε, τὴν ἐματαιώσαν τελικῶς οἱ πολλαπλῆς ἀσχολίες του στὴ γραμματεία τῆς Ἀκαδημίας, ἡ πολύχρονη του ἀσθένεια, ἡ ἀπαισιοδοξία, ποὺ τὸν ἐκυριάρχησε στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του, καὶ ὁ θάνατος. Ὁ Ἰωάννης Συκουτρῆς, πάντοτε βαθύτατα προσωπικός, δὲν ἦταν φυσικὰ ὁ κατάλληλος νὰ ἐπεξεργασθῆ τὰ κατάλοιπα τρίτου, ἀλλὰ ἡ λατρεία του πρὸς τὴ μορφή τοῦ Μενάρδου τὸν ἐβοήθησε νὰ ὑποβληθῆ σ' αὐτὴ τὴ θυσία καὶ νὰ ξεχωρίσῃ τελικῶς, κατάλληλα γιὰ δημοσίευσιν, τὴ μετάφρασι τῆς « Ποιητικῆς », μερικῆς ἐρμηνευτικῆς σημειώσεως καὶ διορθώσεως ὀκτώ ἐφθαρμένων χωρίων. Τὴ μέθοδο τῆς ἐπεξεργασίας τῶν καταλοίπων τὴν περιγράφει ὁ ἴδιος διεξοδικὰ (σ. 268 - 282), ὥστε νὰ μὴ χρειάζεται γι' αὐτὴν νὰ γίνῃ ἰδιαιτέρως λόγος ἐδῶ.

Ἡ μετάφρασις τοῦ Μενάρδου, παρ' ὅλες τίς ἐπεμβάσεις τοῦ Συκουτρῆ, εἶναι ἀρκετὰ δυσκίνητη, ἴσως γιὰ τὴ παρακολουθεῖ περισσότερον ἀπ' ὅσο θὰ ἔπρεπε τὴ φραστικὴ διατύπωσι τοῦ κειμένου (χωρὶς συγχρόνως νὰ ἔχη καὶ τὴν ὑποδειγματικὴν του συντομία), μένοντας ἔτσι πιὸ κοντὰ στὸν τύπον τῆς σχολικῆς μεταφράσεως παρὰ τῆς δημιουργικῆς ἀποδόσεώς του.

Ἡ μετάπτωσις ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα στὸν ἀρχαϊσμὸ εἶναι φυσικὰ εὐκολώτατη, καὶ ὁ Μενάρδος δὲν τὴν ἀποφεύγει, οὔτε στὴ λεκτικὴ διατύπωσι (οὐδέ . . . τινῶν ἐκ τῶν τοιούτων . . . ψογερά ποιήματα . . . ἀτεχνότατον . . . ἐν ταῖς ἄλλαις τέχναις . . . κατὰ μέρος ἕκαστον κτλ.),

οὔτε, περισσότερο ἀκόμη, στή σύνταξι (π.χ. τὸ 1,7 ὀλόκληρο, III, 3 ὀλόκλ., IV, 8 κτλ.) ἢ συχνότατη μάλιστα τοποθέτησις τῆς κυρίας προτάσεως στὸ τέλος εἶναι πολὺ κουραστική. Ἡ καθαρῆς τῆς μεταφράσεως κατὰ τὰ ἄλλα ἀκολουθεῖ τὸν ὀργανισμό τῆς Ἀκαδημίας, ἀξιοπρόσεκτον ὅμως εἶναι, ὅτι ταιριάζει κιόλα ἐδῶ στὸ κάπως ξηρὸ καὶ σχολαστικὸ ἀριστοτελικὸ ὕφος — ὕφος ἐπιστημονικοῦ συγγράμματος καὶ ὄχι αἰσθητικῆς πραγματείας. Φυσικὰ ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὴ γλώσσα τῶν μεταφράσεων τοῦ Συκουτρῆ, εὐκίνητη καὶ πλαστικῆ καθαρῆς, πού διασπᾷ συχνότατα τὴ γραμματικὴ συνέπεια, στήν προσπάθεια νὰ ξαναπλάσῃ σὲ μετάφρασι τὸ κείμενον ἀκέραιο, μέσ' ἀπὸ τὸ περιεχόμενον καὶ ὄχι τὴ λέξι τοῦ ἀρχαίου.

Ὅπως δὲ, ἡ μετάφρασις τοῦ Μενάρδου ἔχει τὸ μεγάλο χάρισμα νὰ σπάξῃ τὴν πυκνότητα τῆς διατυπώσεως τοῦ κειμένου καί, μὲ ἀνάλυσι τῆς ἀρχαίας φράσεως, ν' ἀποδίδῃ σαφέστερα τὸ περιεχόμενον, πού, ὅπως δίνεται ἀπ' τὸν Ἀριστοτέλη, εἶναι πράγματι δυσκολώτατο. Πολὺ ὑποβοηθητικὸς σ' αὐτὸ εἶναι καὶ οἱ παρενθέσεις, πού χρησιμοποιοῦνται συχνότατα γιὰ νὰ συμπληρῶνουν ἔτσι τὴ φραστικὴ διατύπωσι. Κάποτε ὅμως γίνονται ὑπερβολικὰ πολλὰς (π.χ. σ. 52, 62, 64 κ.ά.). Μὲ ὅλ' αὐτὰ τὰ μέσα μπορεῖ νὰ μὴν ἐπιτυγχάνεται βέβαια αἰσθητικὴ τελειότης, πραγματοποιεῖται ὅμως τελείως ἡ ὀρθὴ ἀπόδοσις τῶν νοημάτων, πού ἀποτελοῦν ἄλλωστε τὸ μοναδικὸ περιεχόμενον ἐνὸς ἐπιστημονικοῦ ἔργου, ὅπως ἡ «Ποιητικὴ». Ὁ ἀναγνώστης, πού δὲν θὰ μπορούσε νὰ μελετήσῃ τὸ ἀριστοτελικὸ κείμενον ἀπ' εὐθείας, θὰ βρῇ στή μετάφρασι τοῦ Μενάρδου τὸ νεοελληνικὸν τοῦ ἀντίστοιχο, τουλάχιστον ὡς πρὸς τὰ νοήματα τοῦ κειμένου, ἀκόμη καὶ τὰ πλέον λεπτά. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψιν ἡ μετάφρασις ἀνταποκρίνεται πράγματι τελείως στὸ σκοπὸ τῆς.

Στὴν ἀποκατάστασι τοῦ κειμένου ὁ Ἰωάννης Συκουτρῆς ἀκολουθεῖ τὴν ἀρχή, πού ἀνέπτυξε καὶ ἐπραγματοποίησεν ἤδη σὲ ὅλα τὰ κριτικὰ δημοσιεύματά του, διεξοδικώτερον μάλιστα στὸ «Συμπόσιον» (πρβλ. ἐκδ. «Συμποσίου» 7*). Στήριζεται κατ' ἀρχὴν ἀποκλειστικὰ στήν παράδοσι καὶ τὴν ἐγκαταλείπει μόνον, ὅπου τὸ νόημα ἢ προφανὴς γλωσσικὴ ἀνωμαλία τὸν ἀναγκάζουν. Αὐτὸ τὸν βοηθεῖ νὰ εἶναι συντηρητικώτερος ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἐκδότας στήν παραδοχὴ νέων γραφῶν, ἂν καὶ ὁ ἴδιος ἀναπτύσσει πόσες δυσκολίες παρουσιάζει ἡ μέθοδος αὐτὴ εἰδικῶς στήν «Ποιητικὴ» τοῦ Ἀριστοτέλους, ἢ χειρόγραφος παράδοσις τῆς ὁποίας δὲν εἶναι καθόλου καλὴ (πρβλ. σ. 6*).

Οἱ προσωπικὲς του τροποποιήσεις στήν παραδεδομένη μορφή τοῦ κειμένου εἶναι συνολικῶς 24, ἐλάχιστες ὅμως ἀπ' αὐτὰς εἰσάγει στὸ κείμενον, πιστὸς καὶ ἐδῶ στή μέθοδο, μὲ τὴν ὁποίαν ἐργάστηκε στὸ «Συμπόσιον» καὶ στὸν Δημοσθένη. Χαρακτηριστικὰ δείγματα τῆς μεθοδικῆς ἐργασίας του καὶ τοῦ ὀξυτάτου αἰσθηματος τῆς ἀρχαίας γλώσσης εἶναι ἡ ὀριστικὴ ἀποκατάστασις τοῦ 1452a6 κ.ε. μὲ μόνον τὴν ἀλλαγὴν στίξεως, ἐκεῖ ὅπου ἕξ ἄλλοι φιλόλογοι εἶχαν δώσει ἀφθονὰ δείγματα κριτικῆς κακοποιή-

σεως τοῦ κειμένου («locum multifarie vexatum interpunxit Sykutris», γράφει ὁ ἴδιος μὲ τὸ ἀλησμόνητο λεπτότατο χιοῦμορ του). — ἡ προσπάθειά του στὰ χωρία 1447b3 καὶ 1452a6 νὰ φτάσῃ στὸ ἑλληνικὸ πρωτότυπο τῆς ἀραβικῆς μεταφράσεως, διὰ μέσου τῆς λατινικῆς ἀπόδοσός τῆς, ἀνεπηρέαστος ἀπὸ ἀντίθετες γνώμες τοῦ μεγαλύτερου μελετητοῦ τῆς, τοῦ Tkatsch, — ἡ αἰσθησις τῆς γλωσσικῆς ἀνωμαλίας στὰ 1450b16, 1452a13, 1456a4 κ.ά., ἐκεῖ ὅπου οἱ ἄλλοι ἐκδοταὶ δὲν ἔβλεπαν τίποτε τὸ ἐσφαλμένο. Πόσο προάγει τὸ ἀριστοτελικὸ κείμενον ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν μεταξὺ τῶν παραδεδομένων γραφῶν ἢ τῶν διορθώσεων ἀπὸ φιλόλογοις δὲν εἶμαι σὲ θέσι νὰ κρίνω — ἐλπίζω ἄλλωστε ὅτι πολὺ γρήγορα θὰ δημοσιευθοῦν οἱ ἀναμενόμενες κριτικὲς τοῦ Gudeman, τοῦ Lobel καὶ τοῦ Umberto Galli, τῶν μόνων ἀρμοδίων. Εὐκολον ὅμως εἶναι νὰ διαπιστωθῇ ἡ ἀνεξαρτησία του ἀπὸ ὀλόκληρον τὴν κριτικὴν ἐργασία πού ἔχει γίνῃ ὡς τώρα στὸ κείμενον, καὶ μάλιστα σὲ πρόσφατες ἐκδόσεις. Ἀπὸ τὴν ἄποψιν αὐτὴ διακρίνει κανεὶς τὴν αὐτοτέλειά του καὶ τὴν εὐθύνην του, ὄχι μοναχὰ στὸν καταρτισμὸ τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος — πλουσιωτέρου ἀπὸ ὅλες τὶς ἄλλες μέχρι τώρα ἐκδόσεις τῆς «Ποιητικῆς» — ἢ στὸ σχηματισμὸ τοῦ τελικοῦ κειμένου, ἀλλὰ καὶ ὡς τὴν τελευταίαν ἀκόμη περιπτώσει στίξεως. Γιὰ τὴν ἐργασίαν αὐτὴ χρειάστηκε φυσικὰ ἄπειρος πλοῦτος παραλλήλων χωρίων, ὀξύτατο γλωσσικὸν αἰσθημα, γνώσις τῆς γλώσσης καὶ κριτικὴ εὐφυΐα, πού κρύβονται τώρα μετριόφρονα στίς λίγες ὑποσελίδες γραμμῆς τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος τοῦ κειμένου. Καὶ νομίζω ὅτι δὲν πρέπει νὰ παρέλθῃ ἀπαρητήρητη ἡ βαθύτατα ἠθικὴ αὐτὴ στάσις Ἑλληνος φιλόλογοι: Ἔως τώρα, ὅλοι οἱ κλασσικοὶ φιλόλογοι τῆς Ἑλλάδος, ὡς κριτικοὶ κειμένου, μᾶς ἐσυνήθισαν σὲ πολυσέλιδες «κριτικὰς καὶ ἐρμηνευτικὰς παρατηρήσεις», πού συζητοῦν, μὲ ἀνιαρὴ φορτικότητα καὶ ἐπίδειξιν εὐκολῆς σοφίας, κάποιον ἀσήμαντον πρόβλημα γραμματικὸν ἢ κριτικὸν ἀσημάντων κειμένων, ἀλεξανδρινῶν π.χ. ἐπιγραμμάτων ἢ ἀρχαίων ἰατρῶν, καὶ πού καταλήγουν συνήθως, ὕστερ' ἀπὸ πολυσέλιδες περιπλανήσεις, στήν ἀποφάσιν μιᾶς λέξεως ἢ στήν προσθήκην κάποιας τελείας. Κριτικὸς κειμένου ὑπῆρξε καὶ ὁ Ἰωάννης Συκουτρῆς: Στὴν ἐκδοσὶ τῆς «Ποιητικῆς» ἐχρειάστηκε ν' ἀντιμετωπίσῃ 1000 περίπου κριτικὰ προβλήματα (ὅσα δὲν ἀντιμετώπισαν σὲ ὅλες μαζί τὶς μελέτες των οἱ κλασσικοὶ φιλόλογοι τῆς Ἑλλάδος, πού παρουσιάζονται ὅμως ὡς κριτικὲς ἀφθεντίες), καὶ αὐτὰ ὄχι σὲ ἀσήμαντον ἢ σὲ εὐκολο κείμενον, ἀλλὰ σὲ κείμενον τοῦ Ἀριστοτέλους. Γιὰ τὴν τεράστιαν ὅμως ἐργασίαν, πού καταβλήθηκε, ὁ μόνος τώρα μάρτυς εἶναι τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα τοῦ κειμένου: Ἀλλὰ ἡ μικρὴ του ἔκτασις δὲν τὸ ἐμποδίζει καθόλου νὰ εἶναι, ὡς πρὸς τὴν μέθοδο καὶ ὡς πρὸς τὴν γνώσιν τῆς γλώσσης, ἡ σοβαρότερη κριτικὴ ἐργασία, πού ἔχει γίνῃ ὡς τώρα ἀπὸ Ἑλληνα φιλόλογο γιὰ τὴν ἀποκατάστασιν συνεχοῦς πεζοῦ ἀρχαίου κειμένου.

Τὸ ἐρμηνευτικὸν ὑπόμνημα εἶναι διεξοδικὸ καὶ σχεδὸν ἐξαντλητικὸ σὲ πληροφορίες: Ἀλλὰ φυσικὰ δὲν πρόκειται νὰ μετρηθῇ ἡ ἀξία του μὲ τὴν ἔκτασί του, — καὶ νὰ εἰποῦμε, ὅπως εἶπαν γιὰ τὸ «Συμπόσιον», ὅτι εἶναι πολὺ διεξοδικό, ἐπομένως . . . δὲν ἔχει καμμιάν ἀξία. «Ἡ «Ποιητική», γράφει στὸν πρόλογό του ὁ Ἰωάννης Συκουτρῆς, εἶναι ἔν' ἀπὸ τὰ δυσκολώτερα βιβλία τῆς Ἀρχαιότητος. Τὸ σύντομον καὶ πολλάκις ἀφοριστικὸν ὕφος της, ἡ χρῆσις ὄρων μὴ ἐρμηνευομένων, ἡ ἀποτόμως, πολλάκις μεταπηδῶσα σειρὰ σχέσεων τοῦ συγγραφέως, αἱ πολυάριθμοι ὑποδηλώσεις προσώπων καὶ πραγμάτων, τὰ ὁποῖα προϋπέθετεν ἐκεῖνος γνωστὰ εἰς τοὺς ἀκροατὰς του — ὅλ' αὐτὰ χρειάζονται ἀκριβῆ ἐρμηνείαν.»

Ἰδιαιτέρως θὰ ἤθελα νὰ ἐπιμείνω στὴν εἰσαγωγή, πού ἡμιτελής καθὼς ἔμεινε καὶ δύσκολη καθὼς εἶναι, χρειάζεται ξεχωριστὴ προσοχή: Χαρακτηριστικὸν πρῶτα εἶναι ὅτι ἔχει γραφῆ μὲ πολὺ περισσότερὴ συνθετικὴ ὁμιλία ἀπὸ τὴν εἰσαγωγήν στὸ «Συμπόσιον»: ὁ λόγος ἀσφαλῶς εἶναι ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης παρακολουθεῖ τὸ ἐπιστημονικὸ πρόβλημά του καθαρῶς ἐπαγωγικά, καὶ ἐπιβάλλει ἔτσι στὸν ἐρμηνευτὴ τοῦ κειμένου τὴν ἀνακατασκευὴν ὁλόκληρης τῆς λογικῆς του πορείας, κατὰ τὸν ἀντίστροφο δρόμο, παραγωγικά. Μὲ τὴ βοήθεια ἄλλων ἀριστοτελικῶν χωρίων, ἀφθόνων συγκρίσεων πρὸς σύγχρονες καλλιτεχνικὰς περιπτώσεις, διαρκῆ ἀναφορὰ στὸν Πλάτωνα, μὲ συγχρονισμένην ὁρολογία φιλοσοφικὴ καὶ αἰσθητικὴ, ἀντὶ νὰ μᾶς δώσῃ ὁ Συκουτρῆς μιὰ ξηρὴ περιγραφήν τοῦ περιεχομένου, μᾶς προσφέρει μελέτην του, ἐμβάθυνσιν ἱστορικὴν καὶ φιλοσοφικὴν, ἀληθινὴν ἀναδημιουργίαν τοῦ ἀριστοτελικοῦ Λόγου.

Ἄν καὶ ὁμοῦς μελέτη, πάντως δὲν χάνει τὸν χαρακτήρα συνθετικῆς ἀναλύσεως τοῦ κειμένου, πού τὸ παρακολουθεῖ ἀπλῶς καὶ τὸ ἀναπτύσσει, χωρὶς νὰ διασπᾶται σὲ θέματα ζωτικωτάτου ἐνδιαφέροντος καθ' ἑαυτὰ, πού δὲν συνδέονται ὁμοῦς ἄμεσα μὲ τὸ κείμενον τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἀπ' αὐτὴν ἄλλωστε τὴν ἀποψιν εἶναι βαθύτατα ὀδυνηρό, ὅτι ὁ Συκουτρῆς δὲν πρόφθασε νὰ περατώσῃ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς εἰσαγωγῆς: Ἐρμηνευτικὰ ἔργα ὅπως τὸ «Συμπόσιον», ἢ ὅπως οἱ 146 σελίδες τῆς εἰσαγωγῆς στὴν «Ποιητική», δὲν ἔχουμε πολλὰ στὴν Ἑλλάδα (1).

(1) Καὶ ὁμοῦς: Ὅπως ἀπεκάλυψεν ὁ ὁμιλητὴς κ. Νάσος Δετζώρτζης στὸ φιλολογικὸ μνημόσυνο τοῦ Ἰωάννου Συκουτρῆς στίς 29 Μαρτίου, τὸ «Συμπόσιον» πρόκειται νὰ ἐκδοθῇ καὶ πάλιν ἀπ' τὴν Ἀκαδημία, μὲ περικοπές, πού ὄχι μόνον δείχνουν τοῦλάχιστον ἀσέβεια σ' ἐκεῖνον, πού ὁπῆρξεν ὁ μεγαλύτερος φιλόλογος τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ ἀπελπιστικὴν ἔλλειψιν ἠθικῶν δυνάμεων ἀντιστάσεως κατὰ τῆς δημοκοπίας τῶν ἀνευθύνων. Τόσον εὐκόλα λοιπὸν ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν θὰ ὀπορηθῇ στὰ πνευματικὰ καὶ ἠθικὰς μηδενικά, πού ὀπεκίνησαν καὶ ἐξετέλεσαν τὸν χειρότερον πνευματικὸν ἀγῶνα τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος; Σήμερα εἶναι ὅλα γνωστὰ: Ποιοὶ ἦσαν στὰ παρασκήνια τοῦ ἀγῶνος, γιατί ἦσαν, πῶς καὶ πότε ἐφρόντισαν νὰ πολεμήσουν ἐκεῖνον, πού δὲν ἦσαν ἀξιοὶ οὔτε τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων του λῦσαι. Ὁ Ἰωάννης Συκουτρῆς

Ἡ ἀνάλυσις ἀρχίζει ἀπὸ τοὺς γενικοὺς χαρακτηρισμοὺς τῆς ποιήσεως (I Περί ποιήσεως γενικῶς) καὶ φτάνει ἕως τὸν τέταρτον παράγραφον τοῦ δευτέρου μέρους (II Περί τραγωδίας). Στούς τρεῖς πρώτους παραγράφους ἀναλύονται ὁ ὅρισμός καὶ τὰ μέρη τῆς τραγωδίας, ὁ μῦθος καὶ τὰ εἶδη τοῦ μύθου. Τέταρτος παράγραφος τὸ κείμενον εἶναι «Τὸ ἔργον τῆς τραγωδίας», πού περιλαμβάνει τὸ νόημα τοῦ τραγικοῦ ἥρωος, τὴν ἐξέλιξιν του μέσα στὴν τραγωδίαν καὶ «Τὰ φοβερὰ καὶ ἐλεεινὰ» — τὴν κάθαρσιν τοῦ τραγικοῦ πόνου. Ἡ ἀνάλυσις τοῦ Συκουτρῆ διακόπτεται ἀκριβῶς στὸ τέλος τῆς τρίτης παραγράφου. Οἱ ἐλάχιστοι ὑπαινιγμοί, πού ὑπάρχουν σκόρπιοι σ' ὅλο τὸ βιβλίον, μᾶς καθιστοῦν πολὺ δύσκολη τὴν προσπάθειαν ν' ἀνασυνθέσουμε τίς γνώμες του γιὰ τὸ οὐσιαστικώτατον αὐτὸ σημεῖον τοῦ ἀριστοτελικοῦ ἔργου. Φαίνεται πάντως ὅτι ὁ Συκουτρῆς δὲν συμφωνοῦσε μὲ τὸν τρόπο, πού ἐξετάζει ὁ Ἀριστοτέλης τὸ πρόβλημα τοῦ τραγικοῦ — πρόβλημα βιοθεωρίας καὶ πίστεως, ὄχι, ὅπως τὸ εἶδεν ὁ Ἀριστοτέλης, δραματικὸ καὶ θεατρικόν (σ. 128*2). Κυριαρχοῦσα μορφή στὴν ψυχὴν τοῦ ἥρωος τῆς τραγωδίας εἶναι ἡ μοῖρα — ὄχι ἡ τύχη (πρβλ. 131*, 145* κ. ἀ.) καὶ θεμελιώδης του ἀρετὴ ἡ ἐλευθερία. Γιὰ νὰ ζήσῃ τὴ ζωὴν τοῦ ἥρωος διαλέγει, ὑπὸ τὴν ἀπόλυτην εὐθύνην του, ἀνάμεσα στίς ἀπειρες δυνατότητες πού τοῦ παρέχει ἡ ζωὴ, τὴ μιὰ καὶ μόνη δυνατότητα, πού χρειάζεται ἡ ψυχὴν του. Ἐλεύθερος θὰ ἦταν ὁποιαδήποτε ἄλλη νὰ διάλεγε: Ἄλλ' ἀπὸ τὴ στιγμήν πού τὴ διάλεξε, χρέος του εἶναι νὰ τὴν τραβήξῃ μέχρι τοῦ τέλους. Ἐλεύθερος ἔτσι ὁ τραγικὸς ἥρωος δὲν εἶναι προστὰ στὴ μοῖραν του ἔλεύθερος ὁμοῦς εἶναι στὸν τροπὸν, πού θὰ τὴν ἀντικρύσῃ, στὸν παλμὸν πού θὰ δονήσῃ, ἀπὸ τὴ στιγμὴν αὐτὴν ὡς τὸ θάνατον, τὴ ζωὴν του (πρβλ. σ. 73*, 126*, 145* κ. ἀ.). Ἐτσι εἶδε τὸν τύπον τοῦ τραγικοῦ ὁ Συκουτρῆς, ὅπως φαίνεται κυρίως ἀπὸ διάφορα σημεῖα τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ὅπως ξέρω ἀπὸ τίς πανεπιστημιακὰς παραδόσεις. Ἀλλὰ φυσικὰ ἡ ἀνασύνθεσις αὐτὴ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ κἀνῃ ἀκόμη πιὸ ὀδυνηρὴ τὴν ἔλλειψιν τοῦ σχετικοῦ κεφαλαίου ἀπ' τὴν εἰσαγωγήν. Γιατὶ ὁ Συκουτρῆς θὰ μπορούσε νὰ φτάσῃ ὡς τὴν ρίζαν τοῦ τραγικοῦ καὶ νὰ μᾶς τὸ ἀποκαλύψῃ μὲ τὴ συγκλονιστικὴν ἐκείνη δόνησιν, πού συνώδευε πάντα ὅτι ἐκεῖνος ἀπεκάλυπτε μὲ τὴ δικήν του, τὴν προσωπικὴν ἀγωνίαν. Ὅπωςδήποτε, καὶ ἔτσι ὅπως μένει ἡ εἰσαγωγή, ἀποτελεῖ τὴν πρώτην οὐσιαστικὴν ἀνάλυσιν αἰσθητικοῦ καὶ ἱστορικοῦ ἀρχαίου κειμένου, πού γίνεται στὴν Ἑλλάδα. Ὅτι θὰ ἔπρεπε ξεχωριστὰ νὰ ἐξαρθῇ, εἶναι ἡ συγχρονισμένη — στὴν ὁρολογία καὶ στὴ συστηματικὴ τῆς διατύπωσις — ἐρμηνεία, πού ξεπερνᾷ τὸ

ὄχι μόνον μὲ τὴν ἀγάπην του, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ θετικὸν τοῦ ἔργου ἐπανειλημμένως ἐτίμησε τὴν Ἀκαδημία. Χρέος της εἶναι τὴν νῦν τιμῆσθαι καὶ αὐτὴν, τιμῶντας συγχρόνως καὶ ἑαυτὴν καὶ γενικώτερα τὴν ἐπιστήμην τῆς χώρας: Τὸ «Συμπόσιον» πρέπει νὰ ἐπανεκδοθῇ ἀκέραιον, χωρὶς οὔτε μία λέξις νὰ μεταβληθῇ ἢ νὰ περικοπῇ!

γράμμα τοῦ κειμένου, γιὰ νὰ τὸ φέρῃ πιὸ κοντὰ στὴ σκέψι καὶ στὸ αἶσθημα τῆς ἐποχῆς μας, χωρὶς νὰ τὸ προδίδη συγχρόνως καθόλου. Τὰ συγκεκριμένα παραδείγματα ἀπ' τὴν ἀρχαία λογοτεχνία, ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Ἀριστοτέλης γιὰ νὰ διασαφήσῃ τὴν σκέψι του, τὰ συμπληρώνουν στὴν ἀνάλυσι τοῦ Συκουτρῆ ἀφθονες περιπτώσεις τῆς σύγχρονης λογοτεχνίας, — ξεχωριστὰ ἀπὸ τὸν Cæthe καὶ τὸν Shakespeare, ποὺ τοὺς ἀγάπησε καὶ τοὺς ἐγνώρισεν ὁ Συκουτρῆς ὅσο καὶ τοὺς ἀρχαίους.

Νὰ καθορίσω τὰ σημεῖα, στὰ ὁποῖα προάγεται ἡ ἔρευνα τῆς «Ποιητικῆς» χάρις στὴν εἰσαγωγή τοῦ Συκουτρῆ, δὲν εἶμαι φυσικὰ ὁ ἀρμόδιος. Σὲ μερικὰ μέρη, ποὺ μοῦ ἦσαν κάπως ἀπὸ πρὶν γνωστά, ὅπως στὴ σχέση τοῦ Πλάτωνος μὲ τὴν ποίησι, μπορῶ νὰ διαπιστώσω ὅτι ὁ Ἰωάννης Συκουτρῆς ξέρει πολὺ πιὸ οὐσιαστικὰ καὶ ἔχει ζήσει βαθύτερα τὸ πρόβλημα, ἀπὸ ὄλους τοὺς παλαιότερους ἢ σύγχρονους φιλολόγους, ὅπως π.χ. τὸν Stählin, τὸν Gadamer ἢ τὸν Colin. Γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλλοστε ἀξία τῆς ἐκδόσεως θὰ μιλήσουν σὲ λίγο οἱ ξένοι εἰδικοί, μὲ ἀρμοδιότητα καὶ μὲ κύρος. Γιὰ μᾶς ὅμως ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα, τὸ ἔργο τοῦ Συκουτρῆ, — ὁλόκληρη ἡ φιλολογικὴ ἐργασία του, — κάτι πιὸ πάνω ἀπὸ ἐπιστημονικὸ γεγονός, εἶναι γεγονός βαθύτατα πνευματικὸ καὶ ἠθικόν. Πῆρε τὴν κλασσικὴν φιλολογία ἀπὸ τὰ χέρια δασκάλων καὶ σὲ λίγα χρόνια τὴν ὑψωσε καὶ τὴ μετέβαλε σὲ πυρῆνα ζωῆς καὶ σὲ πηγὴν Ἀληθείας, — μετέβαλε τὸν κλασσικὸν λόγον σὲ Λόγον θεμελιωτικὸν τῆς ἴδιας τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ζωῆς μας. Τοὺς ἀρχαίους νὰ ζοῦν ὄχι στὸ περιθώριον καὶ σὲ «ἐπιστημονικά» βιβλία, ἀλλὰ δίπλα μας καὶ μέσα στὴν ψυχὴ μας, νὰ βαθαίνουν μὲ τὴν ἀγωνία τους τὸν δικὸν μας ἀγῶνα, νὰ ἁμορφαίνουν τὴ ζωὴ καὶ τὴ σκέψι μας μὲ τὸν δικὸν τους Λόγον. Ἀπὸ τὴν ἀποψιν αὐτῆ, καὶ ἡ «Ποιητικὴ», ποὺ ξεφυλλίζουμε σήμερον, δὲν εἶναι μοναχὰ ἡ ἐπιστημονικὴ ἐκδοσις ἑνὸς ἐπιστημονικοῦ δοκιμίου: Τόσο μόνον οὔτε ὁ Συκουτρῆς ἦταν ἐκεῖνος ποὺ θὰ τὸ προσέφερε, οὔτε καὶ ἦταν ὁ σκοπὸς του.

Ὁ Ἀριστοτέλης γράφει τὸ βιβλίον του κυριευμένος ἀπὸ πικρὴ νοσταλγία: Ζῆ σὲ μιὰν ἐποχὴν, ποὺ ἀρχίζει πιά νὰ σπάξῃ τὸν κλασσικὸν κανόνα στὴν τέχνη τῆς καὶ στὴ ζωὴ τῆς, ποὺ ἀρχίζει νὰ λησμονῆ τὸν γνήσιον ἑλληνικὸν λόγον. Νοσταλγὸς «τῆς παλαιᾶς ἐκείνης εὐδαιμονίας», ὁ ἐπιστήμων, ὁ δάσκαλος, ὁ κάποτε σχολαστικὸς Ἀριστοτέλης στρέφεται πρὸς τὴν περασμένην ἐκείνην ἐποχὴν καὶ τὴ μελετᾷ, τὴν κατακτᾷ, τὴν γνωρίζει: Ἀλλὰ δὲν τὴ γνωρίζει μονάχα. Στοὺς συγχρόνους τοῦ λογοτέχνης ζητεῖ νὰ προβάλῃ καὶ νὰ τοὺς ἀποκαλύψῃ τὸ μυστικόν της, γιὰ νὰ τοὺς λυτρώσῃ ἀπὸ τ' ἄσκοπα περιπλανήματα καὶ τοὺς τυχοδιωκτισμούς των. Εἶναι ἴσως ἄσκοπος ὁ πόνος του καὶ ὁ σκοπὸς του ρωμαντικὸς. Ἡ λογοτεχνία τοῦ 5. αἰῶνος ἔχει περάσει ἀνεπιστρεπτί, καὶ τώρα ἡ μοῖρα τοῦ καιροῦ προετοιμάζει τὴν ὑποταγὴν τοῦ Λόγου καὶ τῆς Ὄμορφιᾶς στοὺς ἀνατολίτες. Ποιὸς

ὅμως σήμερον ἀπὸ μᾶς θὰ ἔλεγε τὸν κόπον τοῦ Ἀριστοτέλους χαμένο, ὅταν μᾶς εἶναι πιά γνωστὴ ἡ τεράστια ἀνθρωπιστικὴ δύναμις, ποὺ ἐξασκήθηκε ἀπὸ τὸ μικρὸν τοῦ αὐτοῦ βιβλίου;

Τὴν ἀνθρωπιστικὴν αὐτὴν δύναμι τοῦ «Περὶ ποιητικῆς» τοῦ Ἀριστοτέλους ἐζήτησε νὰ ζωντανέψῃ ἀνάμεσά μας μὲ τὴν ἐρμηνεία του ὁ Ἰωάννης Συκουτρῆς. Στὰ κηρύγματα καὶ στὶς θεωρίες, ποὺ ἀπειλοῦν σήμερον τὴν λογοτεχνικὴν παράδοσι καὶ τὴ ζωὴ τῆς νέας Ἑλλάδος, ζητεῖ νὰ ἀντιτάξῃ τὴν θεωρίαν τοῦ κλασσικισμοῦ καὶ τὴ βαθύτατην ἀπολογία τῆς ἀπ' τὸν Ἀριστοτέλη: Στοὺς «συρρεαλισμούς», στοὺς «ντανταϊσμούς» καὶ τοὺς ἄλλους σύγχρονους πιθηκισμούς μας δίπλα, ὑπάρχει ἡ θεωρία τώρα τῆς κλασσικῆς ἀρμονίας, μὲ τὴν ἀνθρωπιστικὴν τῆς δύναμι καὶ τὴν πνευματικὴν τιμιότητά της. Νὰ τὴν ἀκολουθήσῃ καὶ νὰ τὴν παραδεχθῇ ἡ νέα μας λογοτεχνία, θὰ εἶναι ἄλλος νέος τρόπος πιθηκισμοῦ: Νὰ τὴν ἀναχωνεύσῃ ὅμως καὶ νὰ τὴν συντήξῃ μέσα της, κρατῶντας ἀπ' αὐτὴν μόνο τὰ αἰώνια καὶ γονιμοποιᾶ τῆς στοιχεῖα — αὐτὸ θὰ ἦταν τὸ ὠραιότερον ὄνειρον τοῦ φιλολόγου, αὐτὸ ὑπῆρξεν ἡ βαθύτατα ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ πρόθεσις τοῦ Ἰωάννου Συκουτρῆ.

ΒΑΣ. ΛΑΟΥΡΔΑΣ

Γ. Φτέρη: «Ἡ θρυλικὴ ζωὴ τοῦ στρατηγοῦ Βούρβαχη».

Ὁ κ. Γ. Φτέρης δὲν εἶνε ἱστορικὸς ἐρευνητὴς ὑπὸ τὴν στενὴν ἐννοίαν τῆς λέξεως. Εἶνε δημοσιογράφος, λόγιος, ζήσας ἐπὶ πολλὰ χρόνια εἰς τὴν Ἑθρώπην, ἀποκτήσας διὰ τῆς μελέτης καὶ τῆς ἐπαφῆς πρὸς εὐρύτερον περιβάλλον γνώσεις, κρίσιν, ὕψος. Καὶ τὰ τρία αὐτὰ στοιχεῖα, ἀπαραίτητα διὰ κάθε γράφοντα, καὶ εἰδικώτερον διὰ κάθε ἱστοριογράφοντα, ἔστω καὶ μὴ ἱστορικὸν ἐξ ἐπαγγέλματος, ἀνευρίσκομεν εἰς τὸ ἔργον του αὐτό. Ὁ συγγραφεὺς συνέλεξεν ἐπιμελῶς ἀπὸ συγγράμματα καὶ ἔγραφα ὅλα τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα ποὺ ἐχρειάζοντο διὰ νὰ μᾶς δώσῃ μιὰν εἰκόνα ζωντανή, ὅσον καὶ πιστὴ τῆς περιπετειώδους ζωῆς ἑνὸς θρυλικοῦ πολεμιστοῦ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Καὶ ἡ βιογραφία αὐτῆ τοῦ στρατηγοῦ Βούρβαχη, ἂν δὲν ἀπατῶμαι ἡ πρώτη ποὺ γράφεται ἑλληνιστί, παρουσιάζει δι' ἡμᾶς ἐπὶ πλέον ἐνδιαφέρον ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ ἦρωας αὐτοῦ τοῦ Γαλλογερμανικοῦ πολέμου τοῦ 1870 δὲν εἶνε ἀπλῶς ἑλληνικῆς καταγωγῆς, ἀλλὰ καὶ υἱὸς ἡρώος, πεσόντος διὰ τὴν ἐλευθερίαν μας.

Ὁ συγγραφεὺς, κατὰ λογικωτάτην σειρὰν μεθοδικῆς ἀναπτύξεως, μᾶς δίδει εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔργου του ἀρκετὰ διαφωτιστικὰς εἰδήσεις περὶ τῶν ἀμέσων προγόνων τοῦ στρατηγοῦ Βούρβαχη καὶ τῶν περιστάσεων ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐγκατέλειψαν τὴν Κεφαλληνίαν διὰ νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ νὰ δράσουν ἡρωϊκῶς μέσα εἰς τὸ πλαίσιον τῆς Ναπολεοντείου ἐποποιίας. Ὁ πάππος του, Σωτήρης Βούρβαχης, Κεφαλωνίτης θαλασσόλυκος, «ἀπὸ τὸ Μπεροῦτι ὡς τὴ Μαύρη θάλασσα, περνώντας τὴν Ἀττάλεια, τὴ Σμύρνη, τὸ Αἶβαλῆ, καὶ ἀπὸ τὴ Μαύρη θάλασσα